

Тарнавська Н. П. Емоційно-розвивальний простір дошкільника в дошкільному навчальному закладі та родині.// Личность в едином образовательном пространстве: Сборник научных статей I Международного образовательного форума (г. Запорожье, 5 -7 мая 2010 года). Часть 2 Конференции «Детство в современном мире: первые 7 лет и вся жизнь», «Информационно-коммуникативное пространство как новая среда личности». – Вид-во «ЛПКС», 2010. – С 201 – 206

Емоційно-розвиваючий простір дошкільника у дошкільному навчальному закладі та родині.

Тарнавська Н.П.

канд. психолог. наук,

доцент кафедри педагогіки та психології Житомирського ОППО

У статті розглядається проблема створення емоційно-розвиваючого простору для дитини, його компонентів. Запропоновано поліфункціональну модель емоційно-розвивального простору в умовах ДНЗ і родини.

Ключові слова: емоційно-розвиваючий простір, середовище емоційної підтримки, середовище емоційної активності, середовище емоційної корекції.

Родина є природним середовищем первинної соціалізації, стартовим майданчиком входження дитини у світ, джерелом духовної, емоційної, матеріальної підтримки. Ще до народження та з перших днів появи дитини на світ сім'я покликана зберігати фізичне та психічне здоров'я малюка, розвивати його особистісний потенціал. Емоційне сприйняття навколишнього світу починається ще у преперенатальний період, а після народження воно збагачується, урізноманітнюється, ускладнюється. Входження у соціум супроводжується різноманітними переживаннями дитини – виявляє інтерес, подив, радість, горе, гнів, страх, сором, антипатію, хвилювання.... Малюк диференціює явище соціальної дійсності у двох вимірах – приємні – неприємні, безпечні – небезпечні. Якщо ті чи інші реакції набувають характеру тенденції, вони перетворюються на емоційні риси. Тому вкрай важливо, щоб переживання малюка мали різну забарвленість, щоб серед них переважали позитивні, щоб у душі зростаючої особистості посилилася довіра до світу людей. [5].

Подальше розширення взаємодії дитини з оточуючим супроводжується появою нових емоцій та вражень, соціальних впливів, що доповнюють, розширюють, посилюють, або нівелюють виховні впливи родини.

У період дошкільного дитинства провідним соціальним інститутом, що має забезпечити різнобічний розвиток дитини є дошкільний навчальний заклад. Його гармонійна взаємодія з родиною є запорукою щасливого буття дитини у дошкільні роки, отримання нею, насамперед, духовних здібностей, як домінуючих у складній системі життєтворчості особистості. В умовах сімейного та суспільного виховання важливо створити такий розвиваючий простір, який допоможе, у повній мірі, розкрити природні можливості дитини.

Природне, предметно – ігрове і соціальне середовище – звичні та зрозумілі складники цілісності під назвою «розвивальне середовище». Однак питання: за яких умов його можна вважати розвивальним?; для кого середовище має бути розвивальним, для дитини, чи для дорослого?; які елементи включає поняття «розвивальне середовище»?... залишаються відкритими.

По суті, йдеться про простір, у якому перебуває, живе, діє, налагоджує стосунки, радіє і засмучується дитина. У цьому розумінні ми розглядаємо простір «Я», як середовище(зовнішнє – все те, що дитина відносить до категорії «моє», і внутрішнє – духовно-душевне. Саме тому простір «Я» розглядається як четвертий складник розвивального середовища, що характеризується спільними з іншими та специфічними параметрами. [4].

Цінність емоційної складової у розвитку особистості не викликає сумнівів, середовище власного «Я» дитини можна вважати розвивальним, сприятливим для її особистісного зростання за наявності емоційного супроводу усіх подій що відбуваються у житті дитини. Емоції (від лат. *emovere* - вражаю. хвилюю) є частиною психічного життя особистості, визначальним компонентом спрямованості та активності усіх психічних процесів: мислення, пам'яті, уваги, мовлення тощо. Саме тому видатні психологи Л. І. Божович, О. В. Запорожець, О. М. Леонтьєв, Г. С. Костюк, С. О. Ладивір та інші стверджують, що формування людських емоцій є головною умовою розвитку особистості. На думку С. Л. Рубінштейна, один і той самий процес може бути як інтелектуальним, так і емоційним, або вольовим. Однак у залежності від змісту цього процесу, вікових, або індивідуальних особливостей ведучою може стати одна з вище названих складових. У відношенні до дошкільного періоду дитинства домінуючою складовою виступає саме емоційна. Емоційні реакції, на думку Л. С. Виготського мають складати основу виховного процесу[2].

На думку І. Д. Беґа внутрішньою умовою розвитку емоцій є те, що вони потенційно містять у собі праґнення, бажання, спрямовані до предмета чи від нього. Перетворені у результаті виховання емоції – це емоції трансформовані у почуття (тобто такі, що набули сили, стійкості, змістовної спрямованості[1] сформовані почуття базуються на певній системі емоційних переживань, що є важливим компонентом морально-духовного розвитку особистості. У порівнянні з простими переживаннями спраги, страху тощо здатність переживати моральні почуття формується саме у навчально-виховному процесі. В емоційному розвитку дитини не абияку роль відіграють способи емоційного реагування на різноманітні стимули навколишнього середовища так, наприклад, починаючи з раннього віку оточуюче середовище стимулює виявлення певних негативних емоцій. Якщо така ситуація багаторазово повторюється – емоційні реакції закріплюються та нейтралізують інші – протилежні (позитивні) за модальністю. При цьому найгіршим розвитком ситуації може бути те, що негативні емоції поєднуються зі станом задоволення. Отже, можемо констатувати, що негативні емоційні утворення на фоні почуття задоволення виявляться стійкими та будуть важко піддаватися корекції. Відтак дуже важливим у період дошкільного дитинства є оптимальне співвідношення вияву дитиною різних емоцій. Бажано щоб домінували позитивні емоції – радості, захоплення, подяки, співчуття тощо.

К. Е. Ізард стверджував, що емоції пережиті людиною, безпосередньо впливають на діяльність: «Позитивний вплив емоцій був зафіксований під час досліджень, що проводилися з дітьми дошкільного та шкільного віку. В одному з експериментів дітям запропонували згадати сумну, або веселу ситуацію, а потім думаючи про неї, згадати якомога більше слів із списку, що зачитав експериментатор. Результати декількох тестів (вільне відтворення та відтворення за підказкою) свідчили про те, що радісні переживання позитивно впливають на процеси пам'яті та навчання» [3]. Забезпечити домінування позитивних дитячих емоцій у дошкільному навчальному закладі і родині можливо за умови координації зусиль обох суб'єктів виховного процесу. Найважливішим для дитини фактором, що впливає на її емоційний стан є оточуюче середовище. Як правило, у родинному побуті та дошкільному навчальному закладі організація простору зводиться до облаштування ігрових куточків (у ДНЗ), накопиченням іграшок, одягу, предметів ужитку (у сімейному побуті). Цю орієнтацію можна визначити, як предметно-розвиваючу, хоча у більшій мірі дитина потребує емоційно-розвиваючого середовища, такого що сприяє різнобічному і повноцінному розвитку емоційно-почуттєвої сфери, як умови подальшого успішного та гармонійного розвитку, встановлення душевних контактів з оточуючими.

Акцентуацію дитини на оточуючих людях, а не на предметах потрібно розуміти з її витоків, звертатись до ранніх періодів розвитку суб'єкта. У немовляти виникає сенсорно-рухова цілісність, що з часом зазнає певних змін. Це психологічне утворення полягає у безпосередній єдності сенсорного, емоційного, рухового процесів. Наприклад, дитина сприймає зоровим аналізатором предмет, це у свою чергу викликає у неї відповідну емоційну реакцію, що закінчується рухом – малюк намагається тактильно відчувати, схопити предмет, маніпулювати з ним. У ранньому дитинстві будь-який предмет існує для дитини тоді, коли перебуває у полі її зорового сприймання. Зникнення предмета з поля зору означає його небуття. У подальшому психічному розвитку особистості явище зникнення предметів не є зникненням у небуття. Предмет продовжує існувати в уяві суб'єкта, емоційне ж реагування дитини на зниклі предмети залишається із попереднім емоційним забарвленням та реагуванням. У цей час одні предмети, оточуючі люди приваблюють дитину, а інші ні. Як висновок можемо зазначити: якщо у спілкуванні дитини домінують емоції від предметного оточення, над емоціями від«живого» спілкуванням з оточуючими, закріплюється тенденція надання переваги матеріальним цінностям, а не особистісним стосункам. Обмеження у ранньому віці сенсорної чутливості, або сенсорної депривації дитини (недостатність зорових, слухових, тактильних відчуттів) призводять до відставання у пізнанні, відсутності інтересу до оточуючого, зниження активності, апатичності, у тому числі у спілкуванні. Емоційна депривація, у першу чергу, пов'язана із недостатнім задоволенням потреб особистості у визнанні, любові, спілкуванні, що в свою чергу відображаються у дефіциті ласки, фізичного контакту. Відчуття сенсорної депривації на ранніх етапах розвитку призводять до алекситемії – нездатності виявляти почуття, розуміти свої власні емоційні переживання, невмінню розрізняти і враховувати у взаємодії емоційні стани інших людей (емоційна несприятливість).

Усі вище викладені міркування приводять нас до висновку, що емоційне середовище є визначальним для дитини. Дошкільнику найбільш притаманні емоційна нестійкість, яскравість, імпульсивність прояву емоцій, що поступово змінюється все більшою адаптивністю. Це визначає основну спрямованість педагогічної роботи з батьками, а саме поєднання зусиль щодо емоційної наповненості життя дитини, надання допомоги у розумінні, усвідомленні дитячих емоцій та їх регуляції. «Що стосується виховання емоцій у прямому сенсі цього слова. – констатував Л. С. Виготський, - нагальною педагогічною задачею є оволодіння емоціями».

Пропонуємо поліфункціональну модель емоційно-розвивального простору в умовах ДНЗ і родини. Основні компоненти цього середовища включають:

Середовище емоційної підтримки.

У найближчому оточенні дитини, а це батьки, близькі родичі, педагоги, однолітки відбувається тонка емоційна взаємодія. Очевидно, що саме дорослі відповідають за емоційну наповненість буття дитини, здійснюють емоційну підтримку у життєдіяльності дошкільника. Природні властивості, задатки виступають умовами, а не рушійними причинами психічного розвитку дитини. Для цього обов'язково необхідні відповідні соціальні умови життя і цілеспрямовані впливи. Ряд психолого-педагогічних досліджень підтверджують, що вирішальну роль у психічному розвитку дитини посідає оточення. Перші емоційні взаємини (ще в утробі матері) складаються з близькими людьми, а згодом і з широким колом ровесників і дорослих. Таким чином відбувається перенесення вперше викликаних почуттів із близького кола на ширшу сферу соціальних відносин. Дорослі мають розуміти, що підтримка позитивних емоцій у ранньому віці, а надалі вищих соціальних емоцій (співпереживання, співчуття) набуває під час розвитку дитини глибокого особистісного смислу, стає каркасом подальшої емоційної чутливості. Перед педагогом ДНЗ та батьками постає складне питання: якщо у дитини потрібно підтримувати, культивувати позитивні емоції, то чи пов'язано це з тим, що є необхідність оберігати її від негативних переживань. Дуже важливо зрозуміти, чи вміє дитина долати свої негативні переживання, як вона реагує на власне горе, неуспіх, невдачу, як зарадити і допомогти їй у таких ситуаціях. У першу чергу, коли дорослий помічає негативні переживання дитини, він має зрозуміти їх причину. Негативні переживання, незважаючи на їх емоційну окрасу відіграють велику роль у життєвій адаптації, стимулюють розвиток психіки. Так, наприклад, якщо дитина переживає через своїх близьких, вболіває через невдачі улюблених героїв тощо, то такі переживання мають позитивне значення для особистості. Емоційна підтримка у сім'ї та дошкільному закладі не повинна зводитись до створення «теплих» умов. Дорослі оберігають дітей від переживань, невдоволення, розпачу, страждань і у дошкільному дитинстві це вдається забезпечити. Проте штучно обмежувати коло дитячих переживань недоцільно, оскільки попереду на дитину чекають різні впливи у тому числі негативні. Доцільніше навчити її долати негативні переживання, контролювати власні емоції, регулювати самопочуття. Пропонуємо схему емоційної підтримки у дошкільному закладі і родині.

Емоційна підтримка у ДНЗ.	Емоційна підтримка у родині.
---------------------------	------------------------------

<ul style="list-style-type: none"> • Встановлення емоційного контакту вихователя з дитиною. • Створення позитивного емоційного настрою у групі по відношенню до кожної дитини (особливо у період адаптації). • Формування у дітей позитивного ставлення до перебування у групі, через створення емоційно теплої атмосфери. • Створення атмосфери емоційної безпеки у групі. • Стимулювання у дітей яскравих емоційних переживань, утому числі колективних. • Формування у дитини позитивного «Я» образу. • У стосунках з однолітками культивувати вміння пробачати, виявляти симпатію, співчуття. • Розвивати у дітей здатність через дію виказувати емоційний стан. • Розвивати уміння реагувати на інтонацію, міміку, жести дорослого. • Закріплювати готовність до спільної з дорослим діяльності через емоційний контакт. • Підтримка дитини у емоційних переживаннях, навчання контролю за емоціями. 	<ul style="list-style-type: none"> • Підтримка та збереження емоційного контакту дитини з мамою та батьком. • Підтримка у родинних стосунках емоційної чутливості членів родини, вираження емоційного відгуку один на одного. • Створення такої моделі батьківської поведінки, яка б давала дитині почуття емоційної захищеності. • Стимулювання у дитини яскравих емоційних переживань, пов'язаних з родинним життям. • Допомога дорослого дитині у наданні можливості самореалізації зусиллями власного «Я». • Сприяти оптимізації інтимних стосунків між дитиною і батьками. • Емоційна підтримка доброго відношення до матері, батька, близьких людей. • Підтримка спільної діяльності дорослих та дитини, створення позитивних емоційних вражень від взаємодії.
--	--

Середовище емоційної активності.

Активізація емоційних станів у дитини дошкільного віку відбувається при зустрічі із чимось новим, незвичайним. У період раннього віку яскравим прикладом

такого емоційного стану є «радість впізнання» найближчих людей, емоційні реакції комплексу поживлення. Надалі емоційна активізація переживань дитини відбувається у взаємодії з дорослим та ігровій діяльності. Саме у провідній діяльності дошкільного дитинства активно формуються та перебудовуються психічні процеси, починаючи з простих та закінчуючи складними. У грі, що є відтворенням ситуації людських відносин, дитині приємно внутрішньо програвати не тільки свої дії, а й отримувати емоційні враження від них. Оптимізація емоційно-чуттєвої сфери дитини можлива за умови цілеспрямованого включення дитини у ігри та ігрові заняття певного психологічного спрямування – ігри на накопичення емоцій, ігри на зняття емоційного напруження, ігри з емоційним забарвленням у стосунках дитини з однолітками та дорослими, ігри та ігрові вправи на подолання негативних емоцій, ігри на розвиток емпатії у дітей.

Важливою функцією дитячої гри є її терапевтичність. Вихователь у взаємодії з батьками мають розуміти важливість ігротерапії. Цей метод широко застосовується для дітей які мають емоційні розлади та страхи, що супроводжують їх. Основний механізм ігротерапії полягає в тому, щоб через створення ігрових ситуацій у дитини виникли певні емоції, що стимулювали її до відповідних дій. Тобто через власний дійовий досвід знайти вирішення проблеми.

Сучасним дошкільникам у емоційній активізації не вистачає нових вражень, відчуття свята. Звичайно у родині та дошкільному закладі передбачені свята, але вони у більшій мірі, відповідають баченню дорослих. Справжні дитячі свята, дитячі дії є доволі рідкісним явищем. Їх зміст та організація не відповідають потребам дітей, діти не є активними організаторами святкових подій. Схожа тенденція спостерігається і у набутті дитиною нових емоційних вражень, пов'язаних зі спільним переглядом з дорослими кінофільмів, організації екскурсій, відвідування нових цікавих місць. За правильної організації колективної діяльності дітей, пов'язаної з активізацією емоцій, у них дуже рано починають формуватись найпростіші суспільні мотиви, що спонукають дитину поводитися не під впливом зовнішнього примусу, а зі своєї ініціативи, за внутрішнім переконанням. Тобто активізація емоційних станів спонукає до внутрішньої активності особистості, стає мотивом для самореалізації.

Емоційна активізація у ДНЗ.	Емоційна активізація у родині.
<ul style="list-style-type: none"> • Створення оптимального предметно-ігрового середовища. • Застосування у педагогічному процесі ігор, ігрових вправ, ігрових 	<ul style="list-style-type: none"> • Створення дитячої кімнати, як розвивального середовища, що стимулює рольову поведінку та емоційне насичення діяльності.

<p>занять, орієнтованих на активізацію та оптимізацію емоційно-чуттєвої сфери дитини.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Застосування ігрової терапії у емоційній активізації дітей. • Організація дитячих свят та розваг, як захопливих дійств, а не планової унормованої діяльності. • Розширення кола емоційних вражень під час екскурсій, відвідування театрів, музеїв, спілкування з людьми різних професій тощо. • Організація театралізованої діяльності дошкільнят. 	<ul style="list-style-type: none"> • Стимулювання спільних ігор дорослого із дитиною. • Організація родинних свят з урахуванням дитячої субкультури. • Отримання нових емоційних вражень, розширення кола емоційних взаємин з людьми різного віку, різної статі.
---	---

Середовище емоційної корекції.

Емоційні розлади у дітей дошкільного віку спостерігаються педагогами і батьками усе частіше. Причиною такої ситуації є ряд факторів, які є взаємообумовленими: неправильна організація життєдіяльності дитини, надмірне інформаційне перевантаження, емоційне перевантаження, стреси, заміна «живого» емоційного спілкування на перегляд телепередач, захоплення комп'ютером. Такі негативні тенденції призводять до неспроможності дошкільника повноцінно спілкуватися з оточуючими. Так у старших дошкільників спостерігається низький соціометричний статус, тривожне очікування загрозової ситуації у спілкуванні з людьми. У процесі вікового розвитку такі тенденції поглиблюються, емоційна несприятливість стає мотивом поведінки та діяльності. Окремою проблемою у виникненні емоційних розладів виступає надмірна регламентація поведінки дитини, коли обмежена можливість саморегуляції, пригнічується творча активність, формується безініціативність, дитина чекає вказівок зовні і звикає орієнтуватися тільки на них. Дитяча здатність «відчутти» іншу людину, а значить відчувати і зрозуміти себе обмежена дитячою безпосередністю, легко піддається емоційному впливу. Діти сприятливі до позитивних вражень, вони відмовляються сприймати сумну інформацію, вимагають щоб у казки обов'язково було щасливе завершення. Такі емоційні характеристики мають враховуватися у оптимістичному прогнозі корекції певних

відхилень. Батьки та педагоги мають розуміти, що мають справу з дитячим організмом який розвивається, з мозком, дозрівання якого ще не закінчилося, а потенційні можливості розвитку психіки є надзвичайно потужними. Тому у емоційному корегуванні слід вибудовувати таку систему, у якій дитина цього віку здатна досягти результатів завдяки виваженим виховним впливам, з врахуванням фізичних та нервово-психічних витрат, яких це буде їй коштувати. В емоційному розвитку дитини можливі невідповідності – діти з відповідними переживаннями, що спричинені сторонніми впливами, нечутливі до станів, переживань інших людей. Тобто, за нормальної розвиненості емоційної чутливості, діти можуть виявляти низький емоційний відгук щодо інших людей. Коли з дитиною трапляються емоційні розлади, коли її поведінка не відповідає загальноприйнятим нормам дорослий своєю діяльністю, своїм відношенням стабілізує її внутрішній світ, корегує його. Головною стратегією тут має бути: «Я приймаю тебе таким, як ти є, я вірю у тебе, я слухаю і чую тебе, якщо ми не знайдемо порозуміння, я все одно не відвернуся від тебе, я завжди дбатиму про тебе».

Особливості педагогічного впливу на дітей з вираженою емоційною нестабільністю, виснаженістю, непосидючістю мають базуватися на якісному психофізичному розвантаженні та профілактиці. Основою таких впливів можуть стати так звані психологічні тренування – психогімнастика, оволодіння навичками управління своєю емоційною сферою. Розвиток у дітей вмінь розуміти, усвідомлювати свої та чужі емоції, необхідність правильно їх проявляти. Серед педагогічних задач можна виділити наступні (вони є актуальними, як для батьків, так і для педагогів):

- фокусувати увагу дитини на проявах власних емоцій та емоцій інших людей;
- наслідувати, відтворювати чужі емоції через гру, театралізацію, розгляд ситуацій особистісного спілкування;
- вчити дітей звертати увагу на свої м'язові відчуття, фізичний стан, як прояв відповідних емоцій;
- аналізувати які емоції викликають ті чи інші відчуття;
- робити спроби словесно проаналізувати емоційні стани;
- багаторазово відтворювати емоції у ігрових вправах, що дасть можливість закріпити необхідні прояви;
- контролювати відчуття, поведінку, знати механізми, як подолати негативні емоції, як покращити собі настрій, що робити у неприємних ситуаціях, як краще встановлювати контакти з іншими людьми тощо.

Отже, для дитини дошкільного віку надзвичайно важливо відчувати безпеку оточуючого середовища. Це відчуття пов'язується з подіями що повторюються, є циклічними, у чергуванні яких є стабільність, упевненість, комфорт. Невипадково у загальновідомій піраміді А. Маслоу другим рівнем задоволення потреб людини визначено потреби у безпеці і захисті, організованості, стабільності, передбачуваності подій свободи від будь яких загроз таких, як хвороба , страх і хаос. Для дітей дошкільного віку потреба у безпеці та захисті є максимальною. Діти-дошкільники у ситуаціях незахищеності, емоційного неблагополуччя відчують тривожність, що переходить у стан афектів. Гарантом задоволення потреб у емоційній безпеці є для дитини оточуюче середовище, яке не є окремим у родині та дитячому садку. Це оточення сприймається дитиною, як єдиний простір стабільності, порядку, звичних і нових подій. Але найголовнішим компонентом та стратегією побудови розвиваючого простору є визнання дитини, розуміння дитини, прийняття дитини.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848с.:іл..С. 665.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М.: Педагогика-Пресс,1996.
3. Ізард К. Э. Психология емоцій. СПб.: Питер,1999.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук. – метод. посіб./Наук. ред.. О. Л. Кононко. - К.:Ред.. журн. «Дошкільне виховання»,2003. – 243с, С117 – 118.
5. Методичні рекомендації до програми розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко»/ Під ред.. О. Л. Кононко. – Кобза, 2004. – 188 с. С. 28.